

de dood, het leven

de slachthuizen van Brussel in Kuregem

door **Caroline Lamarche**

Geschreven voor *Bloem in Brussel*, een project van Het beschrijf ter gelegenheid van Brussel/Bruxelles 2000, uitgegeven in boekvorm door Meulenhoff, Amsterdam, 2000. Vertaling: Rokus Hofstede.

'En dan doodt de engel des doods de slager en die doodt de os en de hond doodt de kat. 't Klinkt wat dwaas, totdat je er eens goed over nadenkt. Gerechtigheid geschiedt, betekent het, maar het komt erop neer dat ze mekaar allemaal opvreten. Dat is tenslotte het leven.'

James Joyce, *Ulysses*

Ik, Bloem, eendagsreiziger, echtgenoot van Molleke Bloem, en mij als zodanig met moeite losrukkend uit haar mollige schoot, ben vanmorgen vroeg opgestaan om een wandeling te maken door de stad die 'hoofdstad van Europa' wordt genoemd. Anders dan de zon begin ik mijn rondgang in het westen. Vandaag, 16 juni 1999, zag ik een opschrift op een muur: 'De mens is een brug tussen het dier en God'. Ik bedacht dat ik op weg was naar de Slachthuizen van Kuregem en dat er voor de dieren geen God is, misschien voor de mensen evenmin. Het verschil is dat de mens alle macht heeft over de dierlijke schepselen.

Op de muur stond nog iets anders: *Sky is the limit*. Dat vond ik mooi. Dat kan van alles betekenen, afhankelijk van waar je je bevindt. Als je er in Kuregem uit wilt breken, dan kijk je naar de hemel of dan bid je. Je vindt er moskeeën, synagogen en kerken. Dieren, nee, die bidden niet. Die houden zich koest in de hal van de Slachthuizen, een kunstwerk waar het licht doorheen speelt.

Ik, Bloem, kunstminnaar in mijn vrije uurtjes, heb in Kuregem niet één monument aangetroffen behalve de krachtige standbeelden die de Slachthuizen

bewaken: twee onstuimige stieren, die beter op hun plaats zouden zijn bij de ingang van een arena. Ze zien eruit alsof ze ten strijde willen trekken tegen het kwaad. Maar de strijd is ongelijk in Kuregem. Dat geldt voor de slachtlijnen en misschien ook voor de straat. Hoe dan ook, het zou een mooie zin zijn om op de muur te schrijven: 'De strijd is ongelijk', en daartegenover, als antwoord: *Sky is the limit*, 'De hemel is de grens', juist omdat de hemel onbegrensd is. Hij dringt trouwens ongegeneerd binnen door het glinsterende glas van de overkapping van het slachthuis en vult die luchtige ruimte zonder deuren volledig.

Aan de andere kant van de stad, in het oosten, waar de zon opkomt, juister gezegd binnen de muren van het Europese parlement, is een kunstmatige straat. De grens bestaat hier uit een glazen dak, en de hemel is daarboven, buitengesloten. Die straat met zijn gesloten hemel is de trots van de architecten, de wandelpromenade van de elite, de ontmoetingsplaats van de decision makers, een straat aangelegd te midden van de kantoorblokken, met voor de schone schijn rijen ficussen in potten en wat winkels, een boekhandelaar, een kapper, een bloemist, een sportschool, een meditatiekamer, een paar bars, stuk voor stuk harmonieus besloten ruimten waar, buiten de ambtenaren, niemand toegang toe heeft. Een 'stad in de stad', zeggen de glossy folders en prospectussen.

Kuregem is ook een stad in de stad. Sinds ik vanmorgen in alle vroegte de Anderlechtsepoort achter me liet, heb ik het gevoel dat ik rondloop in een vreemd land. Maar ik heb vergeefs geprobeerd inlichtingen te krijgen bij het bureau voor toerisme, over Kuregem zijn er geen folders of prospectussen. Alleen maar opschriften op een muur, in straten waar de lucht open is, waar de mensen en de dromen open zijn - dromen die trouwens maar zelden blijken uit te komen. Alle Kuregemse straten voeren naar de Slachthuizen. En de enige kunstmatige straten in de Slachthuizen zijn de smalle, donkere gangetjes waar de dieren, achter elkaar, doorheen lopen op weg naar de plek van hun dood.

Ik stap voort, iets lager kijkend dan de hemel, en dit is wat ik zie. Hoge, typisch Brusselse huizen, waar gesluierde vrouwen uit tevoorschijn komen. Exotische winkels. *Alimentation générale et orientale*. Sari's, djellaba's, huid die zwart of bruin is, haast nooit blank, ogen die donker zijn, altijd. Een erg jonge bevolking. Kinderen op straat, tieners die staan te praten. Gesprekken, liedjes, kreten in alle talen en dialecten. *Salon de coiffure mixte Mamounia*. Een gemengde kapsalon, is dat man-vrouw, Nederlandstalig-Franstalig of Europees-Afrikaans? Kuregem, gemengd

gebied. Mondiale mengelmoes. Melange van rassen, talen, zeden. Wilt u er eens uit op twee kilometer van het centrum? Kuregem verwacht u. Kuregem, met zijn kanaal, zijn slachthuizen, zijn veelkleurige bevolking. Ruime parkeermogelijkheden, alles tegen spotprijzen. Inheems of uitheems eten naar keuze. Het bewijs? Die drie restaurants op een rij: *Au Moulin Bleu* (O juich, mijn land, mijn vlakke land), *Afrika moto* (Afrikaanse keuken en ritmes), *California Dreams* (de Amerikaanse droom). Gezwind stap ik langs dit bonte Babel, met gympen aan mijn voeten, een rugzakje op mijn rug, toegerust voor de ontdekkingsstocht die me een dag lang door de hoofdstad van Europa zal voeren. 'C'est beau, là, Bruxelles? Is't schoon? It is good?' roepen een paar Marokkaanse jongens, stralende glimlach op gebruide gezichten. Ze zijn hier thuis, Bruxelles-sur-Méditerranée, en ze denken dat ik het allemaal prachtig vind, ze zijn zo naïef om te denken dat ik, meneer Bloem, naar Kuregem kom zoals je de Grote Markt of het Atomium bezoekt. Brussel is mooi hier, ja, of liever gezegd lelijk, het soort lelijkheid waar je wel van moet houden, dat je treft in het hart. Als ik mijn stad dan toch moet haten of liefhebben, dan liever hier. Want hier word ik, zonder het vliegtuig te nemen, Bloem de ontdekkingsreiziger.

De lucht is blauw, het is juni, de gierzwaluwen krijsen net als ginder in Noord-Afrika. De gevels, minder burgerlijk geworden door de vervallen staat waarin ze verkeren, hebben een rijk aandoend verleden, ze ademen de tijd waarin de nabijheid van de Slachthuizen ervoor zorgde dat de fabricage van luxe lederwaren zich in de buurt concentreerde, de tijd waarin de aanwezigheid van het kanaal en het Zuidstation de textielhandel en de fijne metaalnijverheid aantrok. Nu herbergen de loodsen tweedehands auto's en losse onderdelen, *Import-Export, Transit, Afrique, Amérique, Europe, Océanie...* Voor luxe lederwaren bent u hier aan het verkeerde adres. Als je nog door de Koninginnegalerij komt, het handtasje van Delvaux in de etalage kost 125.000 frank, zei Molleke vanmorgen, begerig en aanhalig, terwijl ik me aankleedde.

Molleke, zo warm toen ik wakker werd. Ik mis je thee. Slachthuizen in zicht. Ik heb dorst.

Heyvaertstraat, café La Tourelle. Midden in het lokaal, een baksteenrode Ciney-kachel. Een man met een lichte huid, met sproetige handen, drinkt zijn koffie en leest de krant. De stamgasten praten, in het Frans, in het Vlaams, door elkaar heen. Gister hadden we op de veemarkt drie keer minder koeien dan normaal. Komt door de dioxine. Maar in Frankrijk maken ze veevoer van mensendrek. En van Coca-

Cola zeggen ze nu ook al dat het gevaarlijk is. Welnee, dat is allemaal zottenklap. De wereld is dolgedraaid, voilà. Koffie, dat is tenminste gezond. Ja hoor, dit is goed water.

Pissen. In de toiletten van La Tourelle zijn de muren bedekt met blauwe geglazuurde tegels, 'De Visscher et Janssens, rue du Midi, Bruxelles', het getuigenis van een tijd waarin de buurt voorspoed kende, waarin burgerdames in Kuregem de ingrediënten voor hun tiengangenmenu's kwamen kopen. Tegenwoordig eet mijn malse Molleke vegetarisch, zelfs met een Visakaart in haar Delvaux-tas keert ze terug naar de dagelijkse kost van negentiende-eeuwse arbeiders, patatten met groente. Wat de toeristen betreft, die bestellen mosselen met frieten in de buurt van de Grote Markt, in de Beenhouwersstraat om precies te zijn, maar in de Beenhouwersstraat bieden weinig restaurants een zo onbaatzuchtige ontvangst en zo chique toiletten als La Tourelle, op de hoek van de Heyvaertstraat. Kuregem, met zijn betegelde toiletten, zijn rustige tafeltjes, zijn echte koffie, zijn ongemeen grote taaltolerantie.

Aan de toog staan nu vijf mannen, een van hen een slagersknecht. Hij rookt, hij draagt een groot wit schort, alleen op zijn zak zitten bloedvlekken. De klanten, die met elkaar Vlaams praatten, praten Frans met hem. Hij heeft een uitgesproken Luiks accent: '*Ouais*, da's een feit,' zegt hij. Alweer de dioxine. De vergiftiging van het vlees. Het Europese embargo. Het einde van een vak? De stemmen worden gedempt door de straatgeluiden. De open deur laat de zomer binnen. Een witte vrachtwagen passeert: 'Koeltransporten'. Dan een Afrikaanse scholier, met ontbloot bovenlijf en op zijn rug een enorme, nogal vieze en versleten tas. Hij ontwijkt een ksthoge metalen trailer. Twee mannen - een bruin, een bleek gezicht - komen met een handkar. aanzetten. Lossen, met broederlijke gebaren, varkensruggen en achterbouten. Hangen ze in de trailer-kast. Een grote rood-witte vrachtwagen passeert: 'Het beste van de kip'. In Afrika gaan jongens met ontbloot bovenlijf naar school, maar vrachtwagens met koelinstallaties zijn daar niet, in de dorpen wordt het vee gewoon op de grond geslacht, het vlees wordt in stukken gesneden op planken vol vliegen; ook honden eet men er soms, ze zitten boven op elkaar in kleine kooitjes, in de volle zon. Nog maar een paar jaar geleden verkocht men op zondag honden in de hal van de Slachthuizen van Kuregem, niet om te eten maar als huisdier: daar heeft Molleke onze kleine Chouchou gevonden. In plaats daarvan staan er nu fruit- en groentekraampjes, op zondag en op nog andere dagen.

Bij ons in Brussel werd vroeger het vee op straat geslacht, voorbijgangers moesten over stroompjes bloed, over hopen ingewanden en uitwerpselen heen stappen. Nu hebben we de Slachthuizen en het lopendebandwerk, dat gaat sneller en is properder. Tegenover de Slachthuizen de toonbanken van de slagers: *Au roi du jambon*, *Palais des viandes*. Het ruikt er fris, zoals toen we klein waren. Hier geen voorverpakt vlees, geen bakjes van schuimplastic. De worsten hangen er aan haken. Een eindje verderop, in de Ropsy-Chaudronstraat, winkels met slagersgereedschap. Een groot mes van het merk French Cook: 2135 frank. Een Swibo van vijftien centimeter: 428 frank. De kleinste Laguiole: meer dan 1300 frank. Ik zou wel een Laguiole willen. Een man met een mes in zijn zak, die duw je niet zomaar omver. Dat discrete gewicht tegen je dij. Het mes openknippen wanneer je je verveelt. Een stuk hout punten. Iets in een muur krassen. Een krant doormidden snijden. Heel voorzichtig een appel schillen, mijn lieve Molleke een stukje aanreiken op de punt van het lemmer.

'De cafés gaan hier vroeg dicht, meneer, iedereen is bang voor een hold-up.' De man heeft een bleek gelaat, een droeve glimlach. Hij wacht op een bus of misschien op een taxi, in elk geval wacht hij, netjes, ontnuchterd. 'De jeugd hangt tot laat in de nacht op straat rond. Met zijn zessen op een kamer, meneer, twee kamers per gezin, we begrijpen het best, niewaar? En ze vervelen zich...'

Het is een feit dat ik in de buurt geen bioscoop, geen sportcentrum, geen skating rink of parkje heb gezien. Op zichzelf al een reden om opgefokt te raken. En toch, wanneer ik hier verkleed als toerist kom aanwaaien, met mijn rugzak en mijn gympen, word ik welkom geheten. 'C'est beau, Bruxelles? Is 't schoon? It is good?' Geen bedelaars, zoals op de kruispunten van de dure wijken. Geen vetzuchtige of modieuze toeristen. Maar slagers met rode wangen en tieners met soepele polsen die 'No future' op de muren schrijven.

Bij gebrek aan een stralende toekomst en een laan met ficussen zijn er wat bomen in Kuregem. Al zijn het er niet veel. Landelijke ommetjes, zondagse picknickpartijtjes, daar hoef je hier niet voor te komen. Maar het zijn echte, taaie bomen. Op de kleine Albert I-square, die ingeklemd ligt tussen twee lawaaige verkeersaders en aan de achterkant grenst aan een braakliggende lap grond reikend tot aan de Slachthuizen, staat een lindeboom te midden van de esdoorns: 'Boom van de vrijheid, geplant op 10 mei 1975 ter gelegenheid van de xxxste verjaardag van de bevrijding der campen en gevangenen, en van de overwinning.' Een paar bankjes

aan de kant van de weg. Vier oude moekes en een hondje, een gezin met baby, en ik, Bloem, vriend van de oude moekes, de gezinnen en de hondjes, zitten te kijken naar de voorbijrijdende auto's. Een trailer lost Renaults. Interessant. Nooit zal ik zoveel tijd hebben doorgebracht tegenover een trailer. Een politiewagen verplaatst lucht met loeiende sirenes. Vanaf de tweede verdieping van een café gooit een man een sleutel naar een vrouw op het trottoir. Ze lijkt op Molleke. Meteen verzin ik een intrige, halfbakken romancier die ik ben. Zij is zijn maitresse, uiteraard. In haar handtas heeft ze een mes, een Laguiole. Voor het geval de wettige echtgenoot onverhoeds opduikt? O Molleke!

Een zachte versuffing onder de stijgende zon. Aan de overkant is het *terrain vague* echt vage grond. *Poésie pure*. Het is mooi weer. Een koel windje waait aan vanaf het kanaal.

Ik loop naar het kanaal. Aan de rand van het vuile water, tegenover het '*Comptoir brabançon des cokes*', omringd door andere vervallen loodsen waar de bomen op de daken groeien, ga ik zitten op een bolder, die diende om aken aan te meren. Bolder nummer dertien. Een geluksgetal? Ik doe een wens. Een kus van Molleke, een echte, zonder de beloning van een Delvaux-tas in het vooruitzicht. Of een Laguiole binnen het jaar, groot model, met zelfslijpend lemmer. Dromen is toegestaan.

Ik kijk naar de wanden van het kanaal. Opschriften in witte verf; waar komen ze vandaan? En hoe zijn ze aangebracht? Staand op een aak? Niet de minste scheepvaart, niet de minste ladder in zicht. Maar die namen op de wanden, 'Gunther, Anya, Dikke, Mark, Elle'. Waarom heeft niemand hier geschreven 'Bloem, ik hou van je'?

Ik verlies de straat niet uit het oog, ik zie veewagens arriveren, paardenhandelaars die hun dieren komen verkopen bij de Slachthuizen. Ook paarden hebben een naam. En vroeger hadden zelfs koeien er een. Margriet, Bella. Zwartkop. Op de oormerken van de koeien staat geen naam maar een cijfercode. Wanneer men het karkas in tweeën zaagt, let men er goed op dat de oren blijven zitten. Is het vlees besmet, dan wordt de keten teruggevolgd, de veehouder opgespoord. Die zijn runderen niet meer Margriet of Zwartkop noemt. Maar bijvoorbeeld 7736 CE 8164. Dat is de naam van ieder half karkas. Al in de wei, wanneer het beest je zachtjes kwijlend aankijkt, met zijn vochtige aquamarijne ogen, zijn zo tere wimpers, bestaat het uit twee halve karkassen. Paarden niet. Paarden dienen hun meesters, leren de gangen, leren

springen, winnen koersen, en als het moet paraderen ze. Paarden rijden rondjes met kinderen, helpen gehandicapten bij hun revalidatie, kalmeren hysterische stedelingen tijdens rijtoertjes in het bos. Als ze mank of ziek of oud zijn, dan is eindelijk de tijd van het slachthuis gekomen. Heel anders dan bij koeien, varkens en schapen, zoals we kunnen constateren.

Ik betreed de Slachthuizen via de achterkant, de kant van het kanaal. Een windvlaag voert de weeë, zoete geur aan van de dood. Een geur zo onopvallend dat hij vervliegt wanneer ik bang ben. Want ik ben bang wanneer ik de plek nader waar wordt gedood. Een transporteur laadt varkens uit. Ze zijn braaf en schreeuwen nauwelijks, alsof ze het gewend zijn op elkaar geperst te worden. Een met de uier ingegoten kudde-instinct. Als ik een kind krijg, dan wordt het evengoed geboren in een overvolle wereld en zou het niet treuren, zoals ik, om de verdwenen weiden, het door beton omringde leven, de barbarij vermomd als productiviteit. Hier gaan de dieren de weg van alle vlees op even banale wijze als de mensen. Hun comfort is dankzij de moderne richtlijnen maximaal. Ze dromen van een handvol schillen of een modderbad, zoals Molleke tijdens haar strengbewaakte doodstrijd in een schoon wit ziekenhuisbed droomt van de Delvaux-tas uit de Koninginnegalerij. Waar zal ik van dromen? Merk je het wanneer je doodgaat? Aan het eind van de gang is er voor elke categorie dieren een aangepast slachtritueel. Een geëlektrificeerde box voor de varkens, om ze te verdoven voordat ze worden gekeeld. Een lange metalen slagpin voor de runderen, die pneumatisch in de kop wordt geschoten en meteen alle zenuwcentra vernietigt. Voelen ze pijn? Vast niet. Een droomdood. Betrouwbaarder dan de aloude hamerslag. Na het uitbloeden worden de dode dieren met een lier naar de bovenverdieping gehesen. Vastgehaakt aan een poot. Obsceen, met gapende buik, de poten (bij de paarden zegt men benen) wijd uiteen. De koe, moeder der mensen. Het paard, hun edelste verovering. 'Wat er daarna met de hoeven en botten wordt gedaan: gebruikt als grondstof voor lijm, kaarsen of zeep. Niets gaat verloren, alles wordt benut. Bij dieren mag dat. Het is zelfs aanbevolen.

Op de bovenverdieping worden de karkassen middendoor gezaagd, de organen verwijderd, het vlees schoongemaakt. Het bloed op de begane grond, het schone, nette vlees boven. Dan dalen de karkassen weer naar de ruimten waar het vlees wordt versneden. Het wordt mechanisch aangevoerd, het hangt aan haken. De kunst van het snijden vergt precisie en kracht. Uiteindelijk ben je opgelucht wanneer je de dieren als braadvlees en biefstukken ziet. Het is netjes, er zit geen levensgeur

meer aan. Nu ik dat gezien heb, zal ik beter eten: bij vol bewustzijn, gerustgesteld. Al heb ik dan niet zelf leren slachten.

Een nog jonge man vertelt me dat hij zeven jaar geleden is begonnen met het kelen van varkens. Hij doet niet anders, het is zijn plek in de keten. 'Ik ben de moordenaar,' zegt hij met een vermoeide glimlach.

Een ander roept me toe, tussen twee versnijdingen door, dat hij is begonnen toen hij dertien was. Hij is groot en breed, met een gesloten voorkomen. Hij snijdt staande, draaiend om het hangende karkas. Geen steunpunt behalve het mes. En soms een hand die op het karkas rust. Ik kom dichterbij. Het is mooi om te zien.

'Afstand houden, bij de deur blijven!' schreeuwt de afdelingschef me toe. Argwanende mannen, verbonden door het harde werk, het vroege opstaan, de grafkeldersfeer, de nabijheid van de dood. Wit schort, witte laarzen, de huid rood van de kou. Een wereld op zichzelf. Ik denk aan zeelui, kloosterlingen, geheime genootschappen. Hun hele leven in een koude kamer, een keten die begint bij de dood en eindigt bij de etenswaren. Het omgekeerde leven, kortom, met grote messen als bondgenoten. In een decor van metalen haken, ratelende transportkettingen, snorrende koelcellen.

Bijzonder boeiend, maar ik heb het koud. Ik ga naar buiten in de zon. *Glacier Capri*. Een fleurige camionnette, neergepoot naast de grote hal, het honderdjarige kunstwerk. Een vederlichte glazen overkapping, even volmaakt in het zonlicht als een delicaat spinnenweb. Eronder staan paarden te wachten. Grote, kleine, dikke, magere. Een deining van ruggen, een troep oude knollen die eensgezind de zenuwen hebben, tegen elkaar aan geperst, met een touw aan de metalen stangen vastgebonden. Een kleine, mooi ronde pony, met een lieve blik onder lange wimpers, wrijft vol vertrouwen zijn snuit tegen de hand van een handelaar die een ander uitlegt hoeveel vlees hij wel niet uit dat beestje kan halen. Ze slaan elkaar in de handpalm, de zaak is beklonken. Een veeg rode verf wordt aangebracht op de vlezige bil van het dier.

Molleke, mijn Europese hartendief (jij ook met mooie billen), ik zal je meenemen naar de Kelders van Kuregem. Stel je voor: net onder de Slachthuizen, een sprookjesgrot. Via een breed trapportaal daal ik erin af. Oude gewelven, gedempt licht... In tijden van weleer waren het koelruimten of champignonkwekerijen, nu worden de kelders gebruikt voor feesten en partijen, middeleeuwse avondjes, handelsbeurzen. Naar het schijnt komt ook de Europese ambtenarij hierheen voor

entjes, dansavonden of zakelijke bijeenkomsten. Ongetwijfeld gaan deze genodigden weer weg zonder dat ze ook maar iets afweten van het leven op de begane grond. Getto in het getto. En toch zou je met wat fantasie de festiviteiten van de kelders kunnen uitbreiden naar de hele bovengrondse buurt, de kwijnende neringen kunnen transformeren tot evenzovele vitrines van het Belgische product, een eiland van gezonde gastronomie kunnen creëren opgeluisterd met exotische shows. Iedereen zou naar Kuregem komen, het zou de hippe buurt bij uitstek worden, geheel in lijn met de toenemende behoefte van de verlichte consument aan authenticiteit. Het zou het einde van de uitsluiting betekenen, de harmonieuze vermenging der culturen, een bron van werkgelegenheid, een ware wedergeboorte! Ik, Bloem, Brusselse Europeaan, zal die droom van een kansarm stadsdeel gaan bezorgen in de glazen straat, aan de oostkant van de stad, en mijn grote Laguiole-mes zal ik in de stam van een ficus planten, met aan het lemmet deze verklaring: 'Kuregem, met zijn dromen in de open lucht: een buurt om van te houden'.

Pal naast de grote hal verkoopt *Glacier Capri* zijn hoorntjes aan het marktpubliek. Marokkaanse mannen komen schapen taxeren, kopen of verkopen, in gezelschap van hun kinderen, die, al likkend aan hun hoorntjes, het vlees leren zien onder de wol. De schapen achter de houten hekken lijken tevreden. Als kind werd mij op de dag van mijn eerste communie een lammetje van ijs voorgezet. Toen zijn sneeuwige hals werd doorgesneden, spoot er grenadine uit. Ik dacht dat het bloed was. Sindsdien lust ik geen ijs meer.

Ik dank de heer Paul Thielemans, publicrelations-manager van de slachthuizen en Markten van Anderlecht, voor zijn welwillende bemiddeling bij deze oefening in *abruzellation*. C.L.

Vertaald uit het Frans door Rokus Hofstede